

(इंग्रजी भाषेत मुद्रित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

प्रकाशनासाठी नाही

**भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयात
फौजदारी अपील अधिकारिता**

फौजदारी अपील क्रमांक २५५/२०१९ चा

(विशेष अनुमती याचिका (फौ) क्र. ७५१३/२०१४) मधून उद्भवलेले)

सौ. कमल शिवाजी पोकरणेकर.....अपीलकर्ती

विरुद्ध

महाराष्ट्र सरकार व इतर.....उत्तरवादी

न्यायनिर्णय

न्यायमूर्ती एल. नागेश्वराराव

अनुमती प्रदान

१. अपीलकर्ती हिने दाखल केलेल्या तक्रारीमध्ये न्यायचौकशी न्यायालयाने (ट्रायल कोर्टाने) उत्तरवादींवर आदेशिका निर्गमित केली आहे. उत्तरवादींनी आदेशिका निर्गमित केल्याच्या विरोधात दाखल केलेली रिट याचिका मान्य करण्यात आली होती. न्यायचौकशी न्यायालयाने निर्गमित केलेली आदेशिका, जी पुनरीक्षण न्यायालयाने दृढ केली आहे, ती उत्तरवादींनी दाखल केलेल्या फौजदारी याचिकेमध्ये मा. उच्च न्यायालयाने रद्द केली आहे. त्यामुळे व्याथित होऊन, अपीलकर्ती हिने हे अपील दाखल केले आहे.

२. फिर्यादी यांनी असे अभिकथन केले होते की, त्यांचे वडील शामराव नलावडे यांचे निधन दिनांक १७/०१/१९९४ रोजी झाले. दिनांक ११/१२/२००२ चा विकास करारनामा ज्या खोऱ्या कागदपत्रांच्या आधारे अस्तित्वात आला आहे, ती खोटी कागदपत्रे बनावट सह्या करून तयार केल्याचा आरोप उत्तरवादींवर आहे. वरील वस्तुस्थितीच्या आधारे फिर्यादी कथन करतात की, उत्तरवादींनी स्वतःला भारतीय दंड संहिता १८६० ची कलमे ४२०, ४६५, ४६७, ४६८, ४७१ सह कलम ३७ (यापुढे 'भादंविस') असे संबोधण्यात आले आहे अन्वये त्यांच्याविरुद्ध खटला (अभियोग) चालविण्यास उत्तरवादी केले आहे. दिनांक १८/११/२००८ रोजी दाखल केलेली तक्रार, फौजदारी प्रक्रिया संहिता १९७३ च्या कलम १५६ (३) अन्वये अन्वेषणाकरीता पाठविली आहे. पोलीसांनी प्रकरण हे दिवाणी स्वरूपाचे दिसत असल्याचे नमूद करून अहवाल सादर केला आहे.

३ न्यायचौकशी न्यायालयाने अपीलकर्तीच्या पतीचा जवाब नोंदवून उत्तरवादींना आदेशिका निर्गमित करण्याचे निदेश दिले. उत्तरवादींनी पुनरीक्षण दाखल करून त्यांच्याविरुद्ध आदेशिका निर्गमित करण्याच्या निदेशाला आव्हान दिले, ते पुनरीक्षण फेटाळण्यात आले. उत्तरवादींनी दाखल केलेली रिट याचिका मा. उच्च न्यायालयाने मंजूर करून, वाद दिवाणी स्वरूपाचा आहे आणि उत्तरवादी विरुद्ध फौजदारी कार्यवाही म्हणजे कायदेशीर प्रक्रियेचा दुरुपयोग होईल असे ग्राह्य धरले. उच्च न्यायालयाने वादग्रस्त दस्तऐवजास बनावट आहे असे म्हणता येणार नाही असा निष्कर्ष नोंदविला, कारण शामराव यांनी त्यांच्या हयातीत शपथेवर कथन केले की, त्यांनी उत्तरवादींना जमिनीचा ताबा संपूर्ण केला. प्रकरण संपूर्णपणे दिवाणी स्वरूपाचे असल्याचे उत्तरवादीं मार्फत केलेले निवेदन उच्च न्यायालयाद्वारे मान्य करण्यात आले.

४. या प्रकरणात आमच्या विचारार्थ केवळ एकच मुद्दा उपस्थित होतो की, ज्या आदेशाने आदेशिका निर्गमित करण्यात आले तो आदेश रद्द करण्याचा उच्च न्यायालयाचा निर्णय योग्य होता का? हा प्रस्थापित कायदा (नियम) आहे कि दखल घेणे आणि समन्स निर्गमित करण्याच्या टप्प्यावर दंडाधिकारीस केवळ गुन्ह्याची दखल घेण्याच्या दृष्टीने न्यायिक बुद्धी

वापरण्याची आवश्यकता असेल, किंवा दुसऱ्या शब्दात असे की आरोपी व्यक्तींना समन्स फर्मविण्यासाठी प्रथमदर्शनी सिध्द करण्यात आले हे पाहणे आवश्यक आहे. विद्वान दंडाधिकारीद्वारा तक्रारीच्या समर्थनार्थ साहित्य किंवा पुराव्याच्या गुणावगुणांचे मूल्यांकन करण्याची आवश्यकता नाही, कारण दाखल साहित्यावरून दोषसिध्दी होणार किंवा नाही याचा शोध घेण्याची कार्यवाही करू नये.

५. ज्या तक्रारीतून कोणताही गुन्हा प्रकट होत नाही किंवा ती क्षुल्लक तापदायक किंवा अन्यायकारक आहे, केवळ अशा प्रकरणात फौजदारी कार्यवाही रद्द करण्याची आवश्यकता असते. तक्रारीत नमूद केलेल्या आरोपातून दंडाधिकाऱ्याने दाखल घ्यावी असा गुन्हा झाला नसेल तर, उच्च न्यायालयास ती तक्रार रद्द करण्यास मूभा आहे. न्यायचौकशीच्या अगोदर एखाद्या प्रकरणात दोषसिध्दी होईल किंवा दोषमुक्तता होईल याबाबत काटेकोरपणे विश्लेषण करण्याची आवश्यकता नाही. तक्रार वाचल्यानंतर आणि त्यातील आरोपांचा विचार करता आणि शपथेवर कथन केलेल्या जबाबातून गुन्ह्यांच्या बाबी प्रकट होत असतील तर मा. उच्च न्यायालयाकडून त्यात हस्तक्षेप करण्याचे समर्थन करता येणार नाही.

६. तक्रारीच्या प्राथमिक अवस्थेतच बचाव उपलब्ध आहे किंवा न्यायचौकशी दरम्यान अशा गोष्टी/बाजू ज्या सिध्द झाल्यानंतर त्यातून दोष मुक्तता होईल, या गोष्टी तक्रार रद्द करण्यास आधारभूत ठरत नाही. त्या टप्प्यावर केवळ एकच सुसंगत प्रश्न असतो की तक्रारीत नमूद केलेल्या गोष्टीतून फौजदारी गुन्हा होत आहे की नाही.

७. या न्यायालयाच्या उपरोक्त न्यायनिर्णयावर अवलंबून अपीलकर्तीचे विद्वान वरिष्ठ समुपदेशी श्री. एम. एन. राव यांनी सादर निवेदन केले की, ज्या न्यायचौकशी न्यायालय (ट्रायल कोर्ट) द्वारा आरोपी विरुद्ध समन्स निर्गमित करण्याची कार्यवाही झाली त्या न्यायालयाचा आदेश रद्द करून उच्च न्यायालयाने आपली अधिकारिता ओलांडली आहे. त्यांनी पुढे असे निवेदन केले की, या टप्प्यावर दोन्ही बाजूंनी होणाऱ्या आरोपांच्या गुणावगुणांच्या मूल्यमापनावर अवलंबून राहता येणार नाही.

८. उत्तरवादी क्रमांक २ ते ६ आणि ८ ते ११ करिता विद्वान वरिष्ठ समुपदेशी श्री. आर. बसंत यांनी सादर निवेदन केले की, अभिलेखावरील साहित्यांच्या योग्य मूल्यमापनावरून सदर तक्रार क्षुल्लक असण्याचे दिसून येईल त्यांनी पुढे असे नमूद केले की, सदर वाद मूलतः दिवाणी स्वरूपाचा असून उत्तरवादी विरुद्ध दोषारोप करण्यात आलेल्या गुन्ह्यांच्या बाबी स्पष्ट होत नाही. अशाप्रकारचे निवेदन सादर करून श्री. बसंत यांनी या न्यायालयास, उच्च न्यायालयाने दिलेल्या न्यायनिर्णयात हस्तक्षेप करण्याची आवश्यकता नसल्याची शिफारस केली.

९. विद्वान वरिष्ठ समुपदेशी यांना ऐकून घेतल्यानंतर आणि अभिलेखावर सादर साहित्याचे परीक्षण केल्यानंतर, आमच्या विचारपूर्वक दृष्टीकोन असा आहे की, ज्या न्यायचौकशी न्यायालयाने (ट्रायल कोर्ट) उत्तरवादींना समन्स जारी केले, त्या न्यायालयाने पारीत केलेला आदेश उच्च न्यायालयाने रद्द करावयाचे नव्हते. तक्रारीचे अवलोकन करता प्रथमदर्शी उत्तरवादी विरुद्ध आरोपित गुन्हे दिसून येत आहेत. सदर आरोपांची अचूकता (खरेपण) किंवा अन्यथा आरोपांच्या न्यायचौकशी मध्येच ठरविता येईल. आदेशिका (समन्स) जारी करण्याच्या आरंभीच्या टप्प्यावरच आरोपीच्या वतीने केलेल्या युक्तीवादाच्या गुणावगुणांस कार्यवाही दाबून टाकण्याकरिता, लक्ष घालण्याची मुभा न्यायालयास नाही. फौजदारी तक्रारीत केलेले आरोप दिवाणी स्वरूपाचे असल्याचे दिसून येत आहे, केवळ या कारणावरून फौजदारी तक्रार रद्द करता येत नाही. आरोपीविरुद्ध कथित गुन्ह्याच्या बाबी प्रथमदर्शी तक्रारीत स्पष्ट होत असतील तर, फौजदारी कार्यवाहीस प्रतिबंध करता येणार नाही.

१०. त्यानुसार अपील मान्य करण्यात येत आहे आणि उच्च न्यायालयाचा न्यायनिर्णय रद्द करण्यात येत आहे.

न्यायमूर्ती.....
(एल. नागेश्वरा राव)
न्यायमूर्ती .....
(एम. आर. शाह)

नवी दिल्ली:—

फेब्रुवारी १२, २०१९

नकार (डिस्क्लेमर)

“या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करिता वैध मानला जाईल.”
